

DRAGOSLAV JANKOVIĆ, Srbija i jugoslovensko pitanje 1914—1915.
Institut za savremenu istoriju i NIP Eksport-Pres, Beograd 1973.

Prof. dr Dragoslav Janković ne piše prvi put o temi koju obrađuje u svojoj knjizi o Srbiji i jugoslovenskom pitanju 1914—1915. godine. Ne samo da je objavio više rasprava o stvaranju jugoslovenske države 1918. godine, i već standardno djelo o Krfskoj deklaraciji, nego je posvetio i jednu raspravu Niškoj deklaraciji u kojoj je osvijetlio srpsku politiku u jugoslovenskom pitanju 1914. godine, kad se izgrađivao ratni program Srbije. No, smatrao je da ima razloga tu temu još sadržajno i vremenski proširiti i produbiti. Po njegovu je mišljenju, naime, srpska uloga u stvaranju jugoslovenske države bila ili idealizirana ili potezjenjivana (iako odaje priznanje nekim našim povjesničarima da su bili objektivni u ocjeni uloge Srbije), a razdoblje 1914—1915. godine još je uvijek nedovoljno istraženo i proučeno. Stoga je, kao što ističe u Predgovoru, odlučio da napiše »novu verziju« o politici Srbije i jugoslovenskom pitanju u tom razdoblju koja će biti potpunija i nepristranija.

Janković osvjetljava u svojoj knjizi najprije političke borbe u Srbiji nakon prevrata 1903. godine. Tvrdi da su u to vrijeme sve srpske stranke u osnovi imale ista gledišta na vanjsku politiku Srbije i da su joj postavljale »samo srpski (ili svesrpski, odnosno velikosrpski) nacionalni cilj«. Nakon Ilindenskog ustanka 1903. godine oživljava akcija Srbije, Bugarske i Grčke u Makedoniji, ali srpske su vlade opreznije u odnosu prema Srbima u Bosni i Hercegovini, a nemaju ni nekih konkretnijih planova za priključenje Crne Gore Srbiji. Međutim, među omladinom se u Srbiji razvija jugoslovenski pokret koji se sve više širi, osobito pod utjecajem carinskog rata s Austro-Ugarskom i aneksione krize, utječući i na gledišta građanskih stranaka i socijalne demokracije. U atmosferi priprema za konačni obračun s Turskom 1911. godine, obnavlja rad nacionalistička organizacija »Narodna odbrana« iz koje izrasta revolucionarna organizacija »Ujedinjenje ili smrt« s programom ujedinjenja srpstva, odnosno priključenja Bosne i Hercegovine, Stare Srbije, Makedonije, Hrvatske i Slavonije, Srijema, Vojvodine i Primorja Srbiji. Janković daje temeljitu analizu koncepcija srpskog nacionalizma toga vremena i reakcije na koje nailazi, a ispituje pitanje i stav srpske socijalne demokracije o nacionalnom pitanju, ističući da se razlikovao od gledišta hrvatskih i slovenskih socijaldemokrata. Dok su prvi bili za balkansko rješenje, drugi su se zalagali za jugoslovensko rješenje. Janković se duže zadržava na odjeku balkanski ratova u jugoslovenskim zemljama Austro-Ugarske, kad je Srbija bila isticana kao jugoslovenski Pijemont. Kao negativan element, međutim, spominje nedemokratsku i kolonijalnu politiku srpske vlade u Makedoniji koja je štetila ugledu Srbije među Jugoslavenima Austro-Ugarske.

Nakon uvodnog dijela Janković osvjetljava međunarodne prilike 1914—1915. godine u kojima se stvarao program ratnih ciljeva Srbije. Posebno se zaustavlja na nastojanjima sila Sporazuma da privuku na svoju stranu Italiju, Bugarsku i Rumunjsku i na pregovorima koje su sile Sporazuma vodile s njima i sa Srbijom kako bi navele srpsku vladu da se odrekne tzv. sporne zone u Makedoniji u korist Bugarske i zahtjeva za Banatom u korist Rumunjske. Sile Sporazuma su joj nudile Bosnu i Hercegovinu, Srijem, dio Slavonije i izlazak na more u Dalmaciji, pa su u jednom trenutku bile spremne ponuditi čak i Hrvatsku, ali se tome usprotivila Italija koja je bila protivna stvaranju velike srpske ili jugoslovenske države. U takvim prilikama, pod pritiscima Saveznika, srpska je vlada

formulirala uvjete pod kojima bi se bila spremna odreći dijela Makedonije, ističući tom prilikom teritorijalne zahtjeve koji su obuhvaćali dio »velikog rešenja« srpskog pitanja.

S time u vezi Janković osvjetljava nastojanja da se obnovi balkanski savez za koji su se zalagale Rusija, Velika Britanija i Francuska, svaka iz svojih posebnih interesa. Balkanske države, međutim, nisu bile sklone formiranju takvog bloka i nijedna od njih nije bila spremna odreći se svojih teritorijalnih težnji da bi do njega došlo. Tako ni Srbija. Ona se, doduše, izjašnjavala za ideju balkanskog bloka ali samo da bi poboljšala svoj položaj u ratu, no nije smatrala da se za to treba mnogo zalagati, jer se ona — po autorovom mišljenju — »već bila opredelila za jugoslavensko a ne za balkansko rešenje nacionalnog pitanja naroda na Balkanu«.

Janković se osvrće, dakako, i na odnose između Srbije i Crne Gore, na razlike što su se javljale između srpskog i crnogorskog stava prema težnjama Italije na Jadranu i na nastojanja kralja Nikole da emancipira Crnu Goru od položaja u koji je došla prema Srbiji nakon izbijanja rata. Do prekida odnosa ipak nije došlo jer to nije dopuštala ruska vlada a i sam Pašić je smatrao da bi to više škodilo nego koristilo ostvarenju krajnjeg cilja za kojim je išao, tj. ujedinjenju Crne Gore sa Srbijom.

Što se tiče Albanije, Janković ističe da je Srbija imala prema njoj teritorijalne pretenzije, no spominje također da »zavojevačka politika Pašićeve vlade« nije uživala podršku Vrhovne komande, a ni srpske diplomacije u inozemstvu, što se pokazalo kada je Pašić, nakon izbijanja ustanka u Albaniji, izdao naređenje da se okupira sjeverna Albanija.

U knjizi je dodirnuo i pitanje separatnog mira Srbije s Austro-Ugarskom koje dugo vremena nije bilo u našoj historiografiji raščišćeno. Radilo se, kao što se iznosi u knjizi, o austrougarskim sondiranjima koja je srpska vlada odlučno odbijala ne samo zato da bi sačuvala saveznike nego i stoga što je ratni program o oslobođenju i ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca (»veliko rešenje«) mogla ostvariti samo produženjem rata uz Antantu.

Na kraju prve glave Janković objašnjava kako su se sile Sporazuma odnosile prema ideji o ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca i stvaranju jugoslavenske države. Tvrdi da su one u prvo vrijeme bile neupućene u jugoslavensko pitanje i da su se pobliže upoznale s teritorijalnim težnjama i programom ratnih ciljeva Srbije tek nakon Cerske bitke i Niške deklaracije, a s težnjama Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske tek kada su jugoslavenski politički emigranti počeli razvijati svoju aktivnost u vezi s talijanskim imperijalističkim pretenzijama na Jadranu. Janković osvjetljava stavove Rusije, Francuske i Engleske u jugoslavenskom pitanju i posvećuje posebnu pozornost ulozi koju je u tome imala njihova težnja da navedu Italiju na intervenciju. Talijanska je vlada bila, naime, odlučno protivna stvaranju velike slavenske države na Jadranu, što je došlo do izražaja i u talijanskim uvjetima za ulazak Italije u rat na strani sila Sporazuma. S tim u vezi Janković obrađuje jugoslavensko pitanje u vrijeme pregovora s Italijom i nakon ulaska Italije u rat, s posebnim osvrtom na pitanje budućnosti Hrvatske koje je bilo predmet rasprava u vrijeme diplomatskih pregovora s Bugarskom, Rumunjskom i Srbijom u ljeto i jesen 1915. godine. On utvrđuje odlučno protivljenje talijanskog ministra vanjskih poslova S. Sonnina svakom pokušaju da se Hrvatska obeća Srbiji i nalazi objašnjenje u njegovoj odlučnosti da spriječi jugoslavensko ujedinjenje. To je, dakako, bio osnovni razlog, ali

uzroke Sonninovu antijugoslavenskom stavu treba tražiti i u njegovoj težnji da pitanje Hrvatske, zajedno s Rijekom, ostane sve do kraja rata otvoreno, kako bi se Mađžari ohrabрили na odvajanje od Austrije, što pokazuju tajni kontakti Sonnina s predstavnicima mađžarske opozicije, pa i sa samim Tiszom. O tome je dosta pisano u talijanskoj povijesnoj literaturi, a na to je u svoje vrijeme upozorio i F. Šišić.

Dok su problemi koji se tretiraju u prve dvije glave nešto bolje poznati iz strane i naše historijske literature i iz objavljenih diplomatskih dokumenata, u drugoj se glavi obrađuju problemi koji su bili do sada manje istraženi. Tu se, naime, temeljito prikazuju društveno-ekonomske i političke prilike u Srbiji od početka rata sve do jeseni 1915. godine, tako da se dobiva vrlo uvjerljiva i reljefna slika ekonomskih teškoća, društvenih previranja i političkih borbi tadašnje Srbije. Za samu temu knjige od najveće je važnosti autorova analiza stava građanskih političkih stranaka prema jugoslavenskom pitanju.

Što se tiče radikala i posebno Pašića, autor smatra da je njegov stav iznijet u uputama N. Stojanoviću i D. Vasiljeviću za pregovore s A. Trumbićem i F. Supilom o osnivanju odbora jugoslavenskih političkih emigranata iz Austro-Ugarske koji bi propagirao ideju oslobođenja Jugoslavena Austro-Ugarske i stvaranja srpsko-hrvatske i (eventualno) slovenske zajedničke države. Ta bi država imala biti unitaristička ali ne nužno centralistička. Iz tih se uputa vidi da Pašić nije dopuštao da primat i pijemontska uloga Srbije dođu u pitanje i da je izjednačavao unitarizam s centralizmom. Samostalni radikali stajali su gotovo na istim pozicijama kao i stari radikali, naprednjaci su pak bili ekstremniji nacionalisti, a isto tako i narodnjaci koji su u budućoj zajedničkoj državi Srba s Hrvatima i Slovencima gledali samo proširenje Srbije. Janković stoga ispravno zaključuje da su sve srpske političke stranke bile pristaše unitarističkog ujedinjenja buduće države, s time da su pojedini političari priznavali nužnost decentralizacije u kraćem ili dužem prijelaznom periodu.

U knjizi je posvećena pažnja aktivnosti srpskih znanstvenih i kulturnih radnika u jugoslavenskom pitanju i posebno su osvijetljena gledišta J. Cvijića, A. Belića, S. Stanojevića i P. Popovića. Memorandum koji su Lj. Stojanović i A. Belić predali ruskom ministru vanjskih poslova S. Sazonovu u srpnju 1915. godine ocjenjuje kao vladino tumačenje Niške deklaracije. Osim gledišta građanskih stranaka, autor je obradio i gledište Srpske socijaldemokratske stranke o nacionalnom pitanju, ističući da je ostalo u toku rata isto kao što je bilo i prije rata, a što se tiče jugoslavenskog pitanja da je slično stavu srpske vlade. Tvrdi da su srpski socijaldemokrati bili »više socijalisti i demokrati« u balkanskom nego u jugoslavenskom pitanju, no ipak dodaje da su gledali na program srpske vlade samo kao na prvi korak ostvarenja programa balkanske federacije.

U knjizi su obrađena i gledišta oficira »crnorukaca« na jugoslavensko pitanje. Autor smatra da se ona nisu bitnije razlikovala od gledišta drugih političkih čimbenika u Srbiji i da šovinističko pisanje D. Nikolajevića u »Pijemontu« ne treba uzimati kao odraz shvaćanja cijele organizacije.

Janković završava drugu glavu prikazom nacionalnopolitičke aktivnosti i orijentacije Jugoslavena iz Austro-Ugarske koji su boravili u Srbiji kao dobrovoljci ili koji su se ondje našli. Jezgru tzv. »jugoslavenske kolonije« sačinjavala je predratna jugoslavenska nacionalistička omladina aktivnost koje se osjećala u srpskom javnom životu. Njeni su pripadnici surađivali u dnevnoj štampi, časopisima i u biblioteci »Savremena pitanja«, a osnovali su i časopis »Jugoslavenski

glasnik« u kojem su iznosili svoje koncepcije o ujedinjenju, ističući uvijek pije-montsku ulogu Srbije. U Nišu je bio, u proljeće 1915. godine, osnovan i po-seban Jugoslovenski odbor. O tome se iznose neki podaci, ali tema iziskuje daljnja istraživanja da bi se potpunije osvijetlila.

U trećoj glavi Janković prikazuje stanje u jugoslavenskim zemljama Austro-Ugarske i analizira stavove političkih stranaka i grupa o jugoslavenskom pi-tanju. U dokumentiranju prilika u Hrvatskoj u to doba iscrpniji je od većine autora, koji su obrađivali to razdoblje, i daje razrađenu i argumentiraniju analizu raspoloženja javnog mišljenja i gledišta političkih stranaka. Konstatira da se to raspoloženje mijenjalo i da su gledišta pojedinaca i stranaka evoluirala u toku vremena, osobito pod utjecajem borbi na srpskoj fronti u kojima je srpska vojska iznijela dvije velike pobjede, a ističe također kakav je utjecaj imala i talijanska intervencija u ratu. Autor zaključuje da u prvom periodu rata 1914—1915. godine većina hrvatskih građanskih političkih stranaka i političara nije bila za ratni program Srbije ni za jugoslavensku ideju već za velikohrvatsku ideju sa zadržavanjem austrougarskog državnog okvira. Što se tiče Dalmacije, konstatira jače srbofilstvo i veći odjek srpskih pobjeda a, dodirujući Istru, ističe inicijative istarskih prvaka M. Laginja i V. Spinčića (sastanak na Rijeci, tršćanski sastanci na početku 1915). Govoreći o slovenskim zemljama, iznosi držanje Slovenske ljudske stranke i njenih prvaka, stavove slovenskih napred-njaka i socijaldemokrata i, nakon što je upozorio na prve memorandume o težnji Slovenaca za ujedinjenjem s Hrvatima i Srbima i na važnost tršćanskih sasta-naka (siječanj—travanj 1915), zaključuje da je u proljeće i ljeto jugoslavenska i prosrpska struja u slovenskim zemljama ojačala. Možda bi u analizi razvoja raspoloženja javnosti u slovenskim zemljama trebalo jače istaknuti dileme s ko-jima se borila slovenska politika u tim danima, kad se pripremala intervencija Italije, da bi se bolje shvatio težak položaj Slovenaca koji su bili na udaru njemačkog i talijanskog imperijalizma. Janković je vrlo iscrpan i u prikazu prilika u Bosni i Hercegovini, i pred rat i nakon sarajevskog atentata i u toku rata 1914—1915. godine, a prikazuje i prilike u Vojvodini u tom razdoblju.

Posljednja, četvrta, glava posvećena je odnosima između srpske vlade i jugo-slavenske političke emigracije. O tome je do sada već mnogo pisano, ali Janković je ipak iznio nešto nove građe i dao neke svoje analize i ocjene koje uzdižu vrijednost njegova rada. Tu su živo ocrtani portreti ličnosti koje su pokrenule osnivanje Jugoslavenskog odbora (N. Stojanović, F. Supilo, A. Trumbić, I. Meštro-vić, R. Gazzari, F. Potočnjak, H. Hinković), zatim je dat historijat osnivanja Jugoslavenskog odbora i analizirana su gledišta koja su predstavljala temelj Odborova djelovanja. Autor ističe da su svi članovi Odbora prihvaćali ideju jugoslavenskog jedinstva, ali da im je bilo teško prihvatiti koncepcije državno-pravnog unitarizma koje je zastupala srpska vlada. Stoga ne začuđuje što se prilikom pregovora između izaslanika u studenom 1914. godine predviđalo da bi Odbor uz ostale zadatke imao i taj da srpskoj vladi podnese prijedlog o organizaciji buduće zajedničke države nakon što srpska vojska okupira jugo-slavenske zemlje Austro-Ugarske. Janković iznosi sumnje koje su već od početka mučile Trumbića, a kasnije i Supila, o budućem položaju Hrvata i Hrvatske u zajedničkoj državi i tvrdi da se Trumbić najviše bojao velikosrpskog programa Srbije, a Supilo hegemonističkog položaja Srbije u budućoj zajedničkoj državi. Trumbić je, navodno, strepio da Srbija, kada naiđe na teškoće, može napustiti jugoslavenski program i zadovoljiti se stvaranjem Velike Srbije (»malim reše-njem«), dok se Supilo brinuo prvenstveno za položaj Hrvata u zajedničkoj

državi jer je više vjerovao u ostvarivost jugoslavenskog programa, odnosno u stvaranje jugoslavenske države. Trebalo je jasnije precizirati da su se te razlike mogle osjetiti u početku 1914. i 1915. godine, ali da je i Supilo kasnije, po povratku iz Rusije i Srbije, sumnjao u mogućnost ostvarenja integralnog programa jugoslavenskog ujedinjenja.

Janković dobro primjećuje evoluciju koju su doživljavali jugoslavenski emigranti, posebno Trumbić i Supilo, nakon Niške deklaracije i prikazuje akcije i inicijative koje je poduzeo Jugoslavenski odbor, kad još nije bio konačno konstituiran (Jugoslavenski kongres u Čikagu, pokretanje »Jadranske legije«), i memorandum koje je predao francuskoj i britanskoj vladi nakon svog konačnog konstituiranja s Trumbićem kao predsjednikom 30. travnja 1915. godine. U knjizi se ističe povoljan dojam koji je imao odlučan stav srpske vlade protiv talijanskih presizanja na jugoslavenske zemlje i protiv tajnog Londonskog ugovora i sve veća odanost Jugoslavenskog odbora srpskoj vladi koja se manifestirala nakon što je srpska vlada svojom izjavom pred Narodnom skupštinom 23. kolovoza 1915. ponovila obvezu koju je primila Niškom deklaracijom. Prema Jankoviću, jedino se Supilo odvajao od tadašnje linije Jugoslavenskog odbora i Trumbića, što je samo djelomično točno jer su njegova gledišta dijelili i neki drugi članovi Odbora. Na temelju Supilovih istupanja u ljeto i jesen 1915. ocjenjuje njegovo držanje nedosljednim i neiskrenim prema srpskoj vladi. Kao potvrdu te tvrdnje iznosi Supilovu intervenciju kod britanskog ministra vanjskih poslova E. Greya, 30. kolovoza 1915. godine, koja je naišla na osudu ne samo Pašića nego i Trumbića i Jugoslavenskog odbora, i Supilovu promemoriju Greyu, 30. rujna 1915. godine, u kojoj je u sedam točaka formulirao svoj stav koji će ga konačno dovesti do sukoba s Pašićem i s Odborom, a kasnije i do povjerljivog prijedloga Trumbiću da Hrvati prekinu s Jugoslavenskim odborom i osnuju Hrvatski odbor što je Trumbić odlučno odbio.

Na kraju knjige Janković donosi zaključke koji proizlaze iz analize politike srpske vlade u jugoslavenskom pitanju 1914—1915. godine i iz odnosa između nje i Jugoslavenskog odbora. Smatra da je rat u prvo vrijeme nanio štetu jugoslavenskoj ideji i jugoslavenskom pokretu, ali da je ulazak Italije u rat, zbog talijanskih imperijalističkih težnji na Jadranu, predstavljao faktor koji je kod Hrvata i Slovenaca pridonio jačanju težnje za ujedinjenjem sa Srbijom. Međutim, stvaranje jugoslavenske države zavisilo je od toga hoće li Saveznici prihvatiti politiku rušenja Austro-Ugarske, a o tome oni nisu 1914—1915. godine, a ni dugo vremena kasnije, imali određeniji stav tako da su i pitanje proširenja Srbije, odnosno jugoslavenskog ujedinjenja uzimali u obzir samo kada se radilo o tome da se Srbija obećavanjem »kompenzacija« navede na teritorijalne ustupke u Makedoniji ili na odustajanje od zahtjeva za Banatom. Po mišljenju autora, Srbija, kao mala država, nije se mogla oduprijeti pritiscima velikih Saveznika i prihvaćala je obećanja o teritorijalnim kompenzacijama, čime je prihvaćala i njihovu imperijalističku logiku, ali — ističe Janković — to je bio stav Saveznika nametnut Srbiji »a ne ili ne samo« shvaćanje srpske vlade. Janković se ne čudi što jugoslavenska emigracija, nedovoljno upućena u međunarodne odnose, nije to shvaćala i što je upućivala Srbiji prigovore. No, budući da su emigranti u to vrijeme mogli gajiti nadu da će program oslobođenja njihovih zemalja biti prihvaćen od Saveznika samo ako se Srbija za to zauzme, svi su se »izuzev čini se jedino Supila«, brinuli za to da ih Srbija prihvati »kao svoje«.

To, međutim, po Jankoviću, nije isključivalo da jugoslavenski politički emigranti i srpska vlada u svojim međusobnim odnosima u prvim godinama rata budu

prilično neiskreni i nepovjerljivi. Objašnjava to time što su jedni i drugi »bili podjednako buržoaski političari, vazda skloni i spremni na borbu za hegemoniju svoje nacije«. Stoga pobija tezu da su se članovi Odbora »borili samo, i uvek samo, za ravnopravne odnose sa Srbijom i Srbima, a da su, na drugoj strani, Pašić a u većoj ili manjoj meri i svi drugi srpski političari, bili predstavnici hegemonizma i isključivog srpskog nacionalizma«, jer smatra da ta koncepcija »ne odgovara, ili ne odgovara u potpunosti stvarnim odnosima u periodu 1914—1915.« U potvrdu toga podsjeća na tadašnje držanje Supila i Trumbića prema slovenskom narodu »kao mlađem i slabijem«, koje je bilo slično Pašićevu držanju prema Hrvatima, i na njihovo gledanje na Bosnu i Hercegovinu koja je bila uvijek neuralgična točka u hrvatsko-srpskim odnosima, iako su hrvatski politički emigranti, kao što ističe, bili u tom pitaju suzdržljiviji. Janković nastoji unijeti više objektivnosti u ocjenu politike srpske vlade i Jugoslavenskog odbora kako bi se izbjegla odviše shematizirana crno-bijela slika, no ipak treba i za period koji obrađuje reći da su jugoslavenski politički emigranti već tada zastupali misao ravnopravnosti Hrvata i Slovenaca sa Srbima, dok je srpska vlada bila nošena koncepcijom ujedinjenja koja je tu ravnopravnost dovodila u pitanje, što, uostalom, i sam autor ističe u svojoj knjizi.

Janković kaže da su jugoslavenski emigranti iznosili misao srpsko-hrvatsko-slovenskog jedinstva kao osnovu ujedinjenja isto kao što je činila i srpska vlada, ali da su ipak, kad su to mogli, upozoravali da je potrebno poštovati posebnosti jugoslavenskih zemalja Austro-Ugarske i zalagali se za autonomiju, federaciju ili konfederaciju. Ispravno tvrdi da do neslaganja između Supila i Trumbića (odnosno Jugoslavenskog odbora) nije došlo zbog toga što Trumbić i Jugoslavenski odbor ne bi bili uvjereni o potrebi »poštovanja hrvatske posebnosti« već što su se bojali da bi na tom pitanju moglo doći do prekida sa srpskom vladom i da bi to bilo štetno po interese hrvatskog naroda.

Inzistiranje službene Srbije na državnopravnom unitarizmu, kao »*conditio sine qua non*« jugoslavenskog ujedinjenja, Janković objašnjava težnjom srbijanske buržoazije da osigura svoje interese u budućoj državi, u kojoj će Srbi biti u većini, kao i proširenim uvjerenjem kod Srba da jedino državno jedinstvo može osigurati čvrstinu i trajnost buduće zajedničke države. Jugoslavenski pak odbor (u prvom redu Trumbić i Supilo) bio je isprva za dualizam ali je uskoro shvatio važnost Slovenaca i poštivanja njihove posebnosti u zajedničkoj državi.

U 1914. i 1915. godini Srbija je, prema Jankoviću, bila zainteresirana prvenstveno za dva pitanja: makedonsko, koje je smatrala svojim unutrašnjim pitanjem, i jadransko, koje je za jugoslavenske političke emigrante iz Austro-Ugarske bilo ključno pitanje ujedinjenja a srpska mu je vlada posvećivala veliku pažnju jer je bila zainteresirana za izlazak na more i stoga što je na Dalmaciju gledala kao na srpsku zemlju. Autor završava da je Srbija vodila borbu za pravedno rješenje jadranskog pitanja i da je ta borba držala srpsku vladu i Jugoslavenski odbor cijelo vrijeme rata čvrsto povezane.

Knjiga D. Jankovića iznosi na vidjelo novu arhivsku građu i nove podatke o stanju u Srbiji i u jugoslavenskim zemljama Austro-Ugarske u 1914—1915. godini, o osnovnim elementima problematike jugoslavenskog pitanja u tim godinama i o objektivnim i subjektivnim čimbenicima koji su bili važni za pokretanje jugoslavenskog pitanja pred silama Sporazuma i za rad na oslobođenju i ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca. Razumije se da je Janković posvetio glavnu pažnju politici srpske vlade u jugoslavenskom pitanju, genezi srpskog

programa oslobođenja Srba, Hrvata i Slovenaca Austro-Ugarske. No, u cilju potpunosti i pune objektivnosti, jasnije je osvijetlio političke prilike i u jugoslavenskim zemljama Austro-Ugarske, obradio je, temeljitije i nepristranije nego što je to bilo do sada urađeno, i prilike u Makedoniji i politiku srpske vlade u toj zemlji, a posvetio je dužnu pažnju i pitanju ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom i albanskom pitanju, tako da je politika srpske vlade u 1914–1915. godini u knjizi dobro dokumentirana, argumentirana i svestrano razrađena u skladu s autorovom težnjom, izraženom u predgovoru, da se utvrdi što je moguće objektivnije »stvarno stanje stvari i odnosa u to vreme« i da se svestrano »objasne njihovi društveni i drugi korieni i uzroci«. Janković se zadržavao najviše na unutrašnjoj jugoslavenskoj problematici, što je potpuno opravdano, ali je bacio također svjetlo i na međunarodne uvjete u kojima se razvijala politika Srbije u jugoslavenskom pitanju i na rad Jugoslavenskog odbora, što omogućuje realnije sagledavanje teškoća na koje je nailazila borba za oslobođenje Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske i za njihovo ujedinjenje sa Srbijom. U svom je radu sistematizirao problematiku koju je zatim minuciozno analizirao da bi na kraju izvukao bitne zaključke. Tako je, nastavljujući na ranije svoje radove o Ženevskoj konferenciji, Krfskoj deklaraciji i Niškoj deklaraciji, dao nov kapitalni prilog povijesti stvaranja jugoslavenske države.

Dragovan Šepić

*JANKO PLETERSKI, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo.
Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918.
Izd. Slovenska Matica, Ljubljana, 1971, strana 323.*

U opsežnoj i sadržajno bogatoj povijesnoj literaturi o jugoslavenskom ujedinjenju u prvom svjetskom ratu knjiga dra Janka Pleterskog zauzima istaknuto mjesto. Ne samo što donosi dosta novih podataka i arhivske građe o povijesti borbe za oslobođenje i ujedinjenje u slovenskim zemljama nego i zbog pristupa toj problematici, zbog gledišta koja iznosi i zaključaka do kojih dolazi. Pleterski nastoji u svojoj knjizi dati odgovor na osnovno pitanje »kako se oblikovala politička volja koja se pri kraju rata odrazila u narodnom samoodređenju«, dakle osvijetliti proces sazrijevanja svijesti slovenskog naroda o potrebi raskida s Austro-Ugarskom i o životnoj nužnosti ujedinjenja s ostalim jugoslavenskim narodima u zajedničku nezavisnu državu. Kao što objašnjava u predgovoru, riječ je o pogledu na zamisli, pobude i akcije nosilaca političke volje slovenskog naroda, volje »verificirane po njenom društvenom učinku« a ne po namjerama i pobudama njenih nosilaca.

U skladu s takvim pristupom, pisac koncentrira svoju pažnju na politički razvoj u slovenskim zemljama, a na rad političke emigracije osvrće se samo ukoliko je povezan s razvojem u domovini. Ovo ograničenje teme objašnjava time da je upravo ono što se događalo na domaćem tlu bilo odlučno za političku usmjerenost Slovenaca i što je djelovanje slovenskih političara u inozemstvu bolje istraženo i osvijetljeno.